

KS. CZESŁAW KRAKOWIAK

MEDIATOR DEI POCZĄTKIEM GENERALNEJ REFORMY LITURGICZNEJ PIUSA XII

Z okazji 25-lecia Konstytucji o liturgii Jan Paweł II przypomniał, że „Pius XII podjął realizację wielkiego planu reformy liturgicznej, ogłaszając encyklikę *Mediator Dei* i powołując nową Komisję. On także podjął decyzje dotyczące niektórych ważnych elementów reformy, takich jak opracowanie nowej wersji Psalterza po to, aby ułatwić zrozumienie Psalmów, złagodzenie postu eucharystycznego dla ułatwienia przystępowania do Komunii świętej, zastosowanie w rytuale żywych języków, a przede wszystkim reforma obrzędów Wigilii Paschalnej i Wielkiego Tygodnia”¹

Mediator Dei jest w dziejach Kościoła pierwszym oficjalnym dokumentem o istocie, miejscu i roli liturgii w życiu Kościoła² Jej wydanie ma ścisły związek z dokonaniem ruchu liturgicznego, ale także z jego krytyką za to, że nie doceniał znaczenia modlitwy indywidualnej, ludowej, że często nie przestrzegano przepisów liturgicznych, preferując przesadny estetyzm. W latach 1939-1944 faktycznie doszło do poważnego kryzysu w ruchu liturgicznym i w związku z tym domagano się zdecydowanych działań, a nawet jego zakazania przez hierarchię Kościoła³

Encyklika *Mediator Dei* w duchu wcześniejszej encykliki tegoż papieża *Mystici Corporis* ukazuje liturgię nie jako zbiór przepisów i obrzędów, ale

Ks. dr hab. CZESŁAW KRAKOWIAK, prof. KUL – kierownik Katedry Teologii Liturgii, Instytut Teologii Pastoralnej KUL; adres do korespondencji: ul. Bernardyńska 7D, 20-109 Lublin; e-mail: krakowiak@futuro.net.pl

¹ Jan Paweł II. *Vicesimus quintus annus* nr 3 (=VQA).

² R. Guardini. *Papst Pius XII. und die Liturgie*. „Liturgisches Jahrbuch” 6:1956 s. 134; A. Wronka. *25 lat od wydania encykliki Piusa XII Mediator Dei*. „Ruch Biblijny i Liturgiczny” 25:1972 s. 301; A. Krzystek. *Odnowa życia religijnego poprzez liturgię według encykliki Piusa XII Mediator Dei*. „Liturgia Sacra” 5:1999 nr 1 s. 47.

³ M. Worbs. *Prekursorzy soborowej reformy liturgicznej*. „Liturgia Sacra” 9:2003 nr 2 s. 316-317.

jako zbawcze dzieło Chrystusa, które trwa i dokonuje się w Kościele. Określając istotę liturgii, Pius XII podał równocześnie doktrynalne podstawy tej odnowy i zachęcał do pogłębionej refleksji nad jej znaczeniem w życiu Kościoła. Podmiotem liturgii jest cały Kościół jako Mistyczne Ciało Chrystusa. Chrystus jest jego Głową, a wierni członkami, którzy w różnym stopniu uczestniczą w Jego kapłaństwie. Wskazał jednocześnie na istotną różnicę między kapłaństwem hierarchicznym a kapłaństwem wspólnym wszystkich wiernych. Na mocy sakramentu święceń kapłani reprezentują Chrystusa, który przez nich działa i stąd czynności liturgiczne czerpią swoją skuteczność. Papież pisze o konieczności czynnego udziału wiernych w liturgii na mocy kapłaństwa wspólnego. *Actuosa participatio* w liturgii będzie odtąd jedną z głównych zasad reformy i odnowy liturgii nie tylko w czasie pontyfikatu Piusa XII, ale także podczas prac Soboru Watykańskiego II i w okresie posoborowym.

REAKCJE PO OGŁOSZENIU ENCYKLIKI *MEDIATOR DEI*

Encyklika została dobrze przyjęta, ale Pius Parsch wyrażał pewne niezadowolenie z racji wymienianych w niej nadużyć i wypaczeń ruchu liturgicznego, co mogło spowodować wzrost jego przeciwników. Josef Andreas Jungmann zaś podkreślał jej treści pozytywne jak określenie istoty liturgii i wskazania do dalszego rozwoju ruchu liturgicznego⁴ Według A. Bugniego encyklika prezentowała „dojrzałą ideę reformy liturgicznej”⁵ Powszechnie uznawano encyklikę za znak czasu i punkt wyjścia do dalszych prac nad reformą liturgii. Dała ona impuls do spotkań wybitnych znawców liturgii w skali międzynarodowej. Andrzej Wronka podkreślił, że wartość encykliki polega m.in. na tym, iż jest dokumentem o doktrynalnych podstawach liturgii, podaje jej definicję, wskazuje na prymat pobożności i duchowości liturgicznej oraz wymaga czynnego udziału wiernych w sprawowanych obrzędach. Ważne jest również to, że po jej publikacji ruch liturgiczny stał się ruchem Kościoła i otrzymał jego autorytatywne wsparcie⁶

Po wydaniu encykliki nastąpiło większe zainteresowanie liturgią i dalszy rozwój ruchu liturgicznego oraz jego wpływ na duszpasterstwo z tej racji, że

⁴ Kr z y s t e k. *Odnowa życia religijnego poprzez liturgię* s. 51

⁵ *La riforma liturgica (1948-1975)*. Roma 1983 s. 19.

⁶ W r o n k a. *25 lat od wydania encykliki Piusa XII Mediator Dei* s. 301-306.

stał za nim autorytet Kościoła. Zaczęto realizować jej zalecenia, aby w diecezjach powoływać rady lub komisje dla popierania apostolstwa liturgicznego. W Niemczech Konferencja Biskupów powołała (17 grudnia 1947 r.) dla krajów języka niemieckiego Deutsches Liturgisches Institut z siedzibą w Trewirze. Współpracował on z istniejącym już od 1943 r. w Paryżu Centre de Pastorale Liturgique. W 1956 r. powstał przy wydziale teologicznym Instytutu Teologicznego w Paryżu Institut Supérieur de Liturgie, ściśle współpracujący z Centre de Pastorale Liturgique i opactwem benedyktynów w Mont-César w Belgii⁷ Liturgia zaczęła odtąd zajmować ważne miejsce w życiu duchowym duszpasterzy i wiernych oraz w refleksji teologicznej i pastoralnej. Skutkiem tego było odejście od patrzenia na liturgię głównie z punktu widzenia rubryk, od jej formalistycznego pojmowania na rzecz dowartościowania jej wymiaru dogmatycznego, biblijnego i pastoralnego. W tym duchu wypowiedział się arcybiskup Mediolanu G. B. Montini, późniejszy papież Paweł VI, w słynnym liście na wielki Post 1958⁸, nazywając encyklikę „*magna charta* odnowy liturgicznej” Encyklika rzeczywiście zapoczątkowała reformę i odnowę liturgii przeprowadzoną przez Vaticanum II i po tym Soborze. Burhard Neunheuser nazwał encyklikę *magna charta programmatica* dla reformy liturgii⁹ Encyklika *Mediator Dei* „kształtowała mentalność i klimat odnowy liturgicznej przez piętnaście lat” aż do wydania Konstytucji o liturgii (1963)¹⁰

Po wydaniu encykliki duże znaczenie miały działania w Kościołach lokalnych, mające na celu *actuosa participatio* wiernych w liturgii, które nie były bez wpływu na jej reformę dokonywaną przez Stolicę Apostolską. Organizowano kongresy, tygodnie liturgiczne, w diecezjach powstawały komisje liturgiczne. Publikowano dyktoria zawierające wskazania o czynnym udziale w liturgii Mszy i sakramentów. Na przykład w Italii bardzo

⁷ Zob. T. Stolz. *Instytuty liturgiczne*. EK VII 319-320.

⁸ *Su l'educazione liturgica. Lettera pastorale all'Archidiocesi ambrosiana per la Santa Quaresima del 1958*. Milano 1958 ss. 48. Wprowadzenie: Liturgia jako centralny problem duszpasterstwa. Cz. I: Znaczenie formacyjne uczestnictwa wiernych w liturgii. Konieczność odnowy życia religijnego przez odnowienie liturgii. Cz. II: Wskazania pastoralne dla wychowania wiernych do uczestnictwa w liturgii. Ukazanie zgromadzeniu liturgicznemu sensu wspólnego działania. Uczestnictwo wymaga nie tylko patrzenia i słuchania, ale rozumienia i działania. Zakończenie: Liturgia w pełni odpowiada duchowym wymaganiom współczesnego człowieka. H. Schmidt. *Introductio in liturgiam Occidentalem*. Roma 1960 s. 198-201.

⁹ B. Neunheuser. „*Mediator Dei et hominum*”, 20 novembre 1947-1997. „*Rivista liturgica*” 84:1997 s. 776.

¹⁰ Krzysiek. *Odnowa życia religijnego poprzez liturgię* s. 53.

znane było dyrektorium kard. G. Lercaro, arcybiskupa Bolonii pt. *A Messa, figlioli! Direttorio liturgico per la partecipazione attiva dei fedeli alla santa Messa letta*¹¹ Podobnie w Belgii wydano dla diecezji Tournai dyrektorium *Pour une messe plus fraternelle. Directoire pour la participation des fidèles à la messe*¹²; dla diecezji Mechelen (Malines), Bruges i Liège: *Autour de l'autel du Seigneur. Directoire pour la pastorale de la messe à l'usage du diocèse Malines*¹³ W Niemczech dla diecezji Monachium i Fryzycji: *Richtlinien für die Feier der heiligen Messe in Gemeinschaft*¹⁴ We Francji wydano *Directoire pour la pastorale de la messe, à l'usage des diocèses de France. Adopté par l'assemblée des Cardinaux et Archevêques*¹⁵ Podobnie było w innych krajach europejskich.

W Polsce idee ruchu liturgicznego w duchu encykliki *Mediator Dei* były szerzone przez czasopismo „Ruch Biblijny i Liturgiczny” Publikowano w nim dokumenty Stolicy Apostolskiej dotyczące odnowy liturgii, artykuły będące ich wyjaśnieniem oraz systematycznie ukazujące się informacje o inicjatywach związanych odnową liturgii w różnych krajach europejskich, w Ameryce Północnej i Południowej¹⁶ Wszędzie propagowano nową formę sprawowania Mszy świętej, pośrednią między Mszą śpiewaną i czytaną. Msza śpiewana była preferowana jako najlepsza forma. Chodziło o śpiew ludu¹⁷ Nie należy zapominać, że wtedy funkcje liturgiczne mogli pełnić jedynie duchowni. W imieniu wiernych posługiwali ministranci. Komisja Liturgiczna Episkopatu Polski przygotowała przekład *Ordo Missae*, który miał obowiązywać w modlitewnikach i w czasie publicznego używania w kościele¹⁸ Organizowano Kongresy i Tygodnie liturgiczne.

¹¹ Bologna 1954 ss. 217.

¹² Tournai 1956 ss. 106.

¹³ Gembloux 1957 ss. 103.

¹⁴ München 1956. Zob. „Liturgisches Jahrbuch” 7:1957 s. 109-121.

¹⁵ Paris 1956 ss. 120.

¹⁶ B. Magott. *Ordo Hebdomadae Sanctae instauratus. Najważniejsze rubryki z obrzędów odnowionego Wielkiego Tygodnia*. „Ruch Biblijny i Liturgiczny” 8:1955 s. 239-259; F. Małaczyński. *Nowe księgi liturgiczne na Wielki Tydzień*. „Ruch Biblijny i Liturgiczny” 11:1958 s. 172-173; tenże. *Geneza i charakter Instrukcji S.K.O o muzyce sakralnej i liturgii*. „Ruch Biblijny i Liturgiczny” 12:1959 s. 63-65; J. Groblicki. *Duszpasterskie przygotowanie obchodu Wielkiego Tygodnia i Wigilii Paschalnej*. „Ruch Biblijny i Liturgiczny” 13:1960 s. 139-152.

¹⁷ Kongregacja Obrzędów. *Instrukcja De musica sacra et sacra liturgia* (3 IX 1958). AAS 50:1958 s. 630-663. Zob. P. M. Gy. *L'Encyclique «Musicae sacrae disciplina» et la pastorale liturgique*. „La Maison-Dieu” 1956 nr 45 s. 143-157.

¹⁸ Przekład *Ordo Missae* ustalony przez Komisję Liturgiczną Episkopatu do modlitewników i publicznego używania w kościele. „Ruch Biblijny i Liturgiczny” 11:1958 s. 370-383.

POCZĄTKI REFORMY I ROLA POWOŁANEJ W 1948 ROKU KOMISJI DLA REFORMY LITURGICZNEJ

Pius XII już w 1946 r. zlecił Kongregacji Obrzędów prace nad reformą liturgii. W grudniu 1948 r. sekcja historyczna tejże kongregacji przygotowała liczący 318 stron dokument pt. *Memoria sulla riforma liturgica*, w którym zawarła główne wskazania dla generalnej reformy liturgii. Dokument ten, który stał się podstawą dalszych prac nad reformą zawierał cztery rozdziały: o konieczności reformy; jej podstawowe kryteria, program i praktyczna realizacja reformy liturgicznej. Konieczność reformy uzasadniano aktualnym stanem liturgii i wiedzy liturgicznej, rozwojem ruchu liturgicznego w świecie i zaangażowaniem Stolicy Apostolskiej w dokonanie tej reformy¹⁹ Reformę liturgii miano przeprowadzić stosując się do trzech głównych kryteriów. Pierwszym było dążenie do zachowania równowagi między tradycją sięgającą początków Kościoła a tworzeniem jej nowych form, odpowiadających współczesnym warunkom życia i działania Kościoła. Podkreślano, że nie można pomijać rozwoju liturgii, który dokonał się w ciągu wieków (odejście od tzw. archeologizmu, gdyż Kościół jest ciągle żywy). Następnym kryterium było zachowanie zasady, że w liturgii na pierwszym miejscu należy postawić kult Boga i świętowanie tajemnic zbawienia w uroczystości i święta Pańskie oraz świętowanie niedzieli. Natomiast kult świętych pełni rolę drugorzędą i nie może przesłaniać kultu Boga. Trzecim kryterium było wymaganie, aby zachować jednolitość i harmonię we wszystkich elementach liturgii, takich jak: obrzędy, formularze, rubryki, święta i rok liturgiczny.

Kryteria odnowy Wielkiego Tygodnia dotyczyły czasu sprawowania liturgii, obrzędów oraz tekstów. Odnośnie do czasu rozpoczynania celebracji liturgicznych w Wielki Czwartek, Piątek i Sobotę postulowano powrót do godzin wieczornych. Przewidywano odejście od obowiązku prywatnego czytania przez celebransę tekstów wykonywanych przez innych ministrów i do wartościowane celebracji Eucharystii przez kapłanów w Wielki Czwartek, Komunii świętej kapłanów oraz wiernych w dni triduum paschalnego. Postulowano włączenie w liturgię Wigilii Paschalnej elementów chrzcielnych (chrzest i odnowienie przyrzeczeń chrzcielnych), podając konkretne wskazania celebracji liturgii w kościołach, w których nie ma diakona i innych

¹⁹ Autorem obszernego studium dotyczącego reformy liturgii za pontyfikatu Piusa XII jest A. Krzystek: *Generalna reforma liturgiczna Papieża Piusa XII. Zamierzenia i realizacja*. Szczecin 2000.

ministrów: lektorów, kantorów scholi, czyli opracowanie tzw. *ritus simplex*. W *Memoria* znalazły się także bardziej szczegółowe wskazania odnoszące się do reformy poszczególnych ksiąg liturgicznych. Dokument ten przedstawiono Piusowi XII w październiku 1949 r. Papież ocenił go pozytywnie i polecił prowadzenie dalszych prac nad reformą liturgii²⁰

Zapowiadane zmiany w liturgii oraz program jej reformy Pius XII zlecił następnie powołanej 28 maja 1948 r. Komisji dla reformy liturgicznej, złożonej z początkowo z siedmiu, a od 1960 r. z dwunastu członków i trzech konsultorów²¹. Jej przewodniczącymi byli kolejno prefekci Kongregacji Obrzędów – od 1947 r. kard. Clemente Micara, a od 1953 r. Gaetano Ciconiani²². Funkcję sekretarza Komisji pełnił od początku Annibale Bugnini (1912-1982)²³. W ramach tej Komisji powołano siedem zespołów roboczych (podkomisji), które miały zajmować się następującymi sprawami: Pismem Świętym w liturgii (biblijna); rewizją tekstów z pism Ojców Kościoła i pisarzy kościelnych w *Brewiarzu* (patrystyczna); historyczną analizą czytań w *Brewiarzu* i *Martyrologium* oraz innymi szczegółowymi sprawami historycznymi (historyczna); przeglądem hymnów (hymnologiczna); śpiewem liturgicznym (do spraw śpiewu); rubrykami (rubrycystyczna) i troską o jednolity styl i język tekstów (stylistyczna)²⁴.

Od 22 czerwca 1948 do 8 lipca 1960 r. Komisja odbyła 82 zebrania plenarne. Prace Komisji odbywały się w absolutnym sekrecie²⁵. Owocem tych prac były kolejno *Liturgia Wigilii Paschalnej* (1951), *Odnowiona Liturgia Wielkiego Tygodnia* (1955), *Kodeks Rubryk* (1960) oraz typiczne wydanie ksiąg liturgicznych *Mszалу*, *Brewiarza* i *Pontyfikału* (1962), które ukazały się już po śmierci Piusa XII.

²⁰ Tamże s. 91-92.

²¹ Bugnini. *La riforma liturgica* s. 21-23; 902; G. Pasqualetti. *Una vita per la liturgia*. W: *Liturgia opera divina e umana. Studi sulla riforma liturgica offerti a S.E. Mons. Annibale Bugnini in occasione suo 70° compleanno*. Red. P. Jounel, R. Kaczynski, G. Pasqualetti. Roma 1982 s. 16-17.

²² Członkowie Komisji: Anselmo Albareda OSB, Ferdinando Antonelli OFM, Agostino Bea SJ, Alfonso Carinci, Giuseppe Löw CSRS, od 1951 Enrico Dante i od 1960 Carlo Braga CM, Cesaro D'Amato OSB, Amato Pietro Frutaz, Luigi Rovigatti. Żaden z tych członków nie wszedł do Komisji Przygotowawczej do Soboru.

²³ Zob. J. Stefański. *Abp A. Bugnini (1912-1982) promotor posoborowej odnowy liturgicznej*. „Ruch Biblijny i Liturgiczny” 36:1983 s. 329-334; G. Pasqualetti. *Una vita per la liturgia*. W: *Liturgia opera divina e umana. Studi sulla riforma liturgica offerti a S.E. Mons. Annibale Bugnini in occasione suo 70° compleanno* s. 13-28. Bibliografia A. Bugniniego. Tamże s. 29-41.

²⁴ Krzystek. *Generalna reforma liturgiczna Papieża Piusa XII* s. 86.

²⁵ Bugnini. *La riforma liturgica* s. 22.

ROLA ANNIBALE BUGNINIEGO

Najważniejszą rolę w reformie liturgii, począwszy od encykliki *Mediator Dei* aż po przygotowanie posoborowych ksiąg liturgicznych, odegrał Annibale Bugnini, późniejszy arcybiskup. W latach 1947-1966 był dyrektorem ważnego rzymskiego czasopisma liturgicznego „Ephemerides liturgicae”. Jako jego dyrektor dnia 23 stycznia 1948 r. wysłał do ponad stu specjalistów w dziedzinie liturgii z całego Kościoła ankietę (*sub secreto*) z pytaniami dotyczącymi reformy liturgii. Dotyczyły one głównie reformy Brewiarza, zapoczątkowanej już przez Piusa X w 1911 r., zasad reformy kalendarza i stopni świąt oraz dni liturgicznych. Chodziło głównie o odpowiedź na pytania, jakimi zasadami należy się kierować w jego odnowie: historycznymi, pastoralnymi czy praktycznymi. Następne pytania dotyczyły rubryk ogólnych i szczegółowych oraz rewizji pozostałych ksiąg liturgicznych. Ankieta została dobrze przyjęta i dostarczyła Komisji wielu cennych odpowiedzi oraz uwag dotyczących reformy²⁶. Sam autor po latach napisał, że „mówienie wtedy o reformie było odwagą”, ale dodał, że *audaces fortuna iuvat*²⁷. W „Ephemerides liturgicae” systematycznie publikowano ważne teksty dotyczące reformy liturgii, które były czytane z uwagą, krytycznie komentowane, ale także dobrze przyjmowane i przedrukowywane w innych czasopismach. Słusznie o A. Bugninim powiedział kard. Agostino Casaroli, że był to *cultor et amator liturgiae*²⁸. Natomiast on sam o sobie, że chciałby, aby o nim mówiono *Amò e servì la Chiesa*²⁹.

ODNOWA LITURGII WIGILII PASCHALNEJ (1951)

Pierwszym owocem prac powołanej przez Piusa XII Komisji było przygotowanie zmian w liturgii Wigilii Paschalnej. Kongregacja Obrzędów ogło-

²⁶ A. Bugnini. *Per una riforma generale*. „Ephemerides liturgicae” 63:1949 s. 166-184; tenże. *La riforma liturgica* s. 23; Krzystek. *Generalna reforma liturgiczna Papieża Piusa XII* s. 99-101.

²⁷ Bugnini. *La riforma Liturgica* s. 23.

²⁸ Stefański. *Abp A. Bugnini* s. 334.

²⁹ G. Pasqualetti. *Una vita per la liturgia*. W: *Liturgia opera divina e umana. Studi sulla riforma liturgica offerti a S.E. Mons. Annibale Bugnini in occasione suo 70° compleanno* s. 28; zob. A. Bugnini. *Documenta pontificia ad instaurationem liturgicam spectantia*. Roma 1953; tenże. *De reformatione liturgica generali*. „Ephemerides liturgicae” 70:1956 s. 414-429; tenże. *Memoria sulla riforma*. T. 1-5. Roma 1948-1957;

siła je *ad experimentum* na jeden rok dekretem *Dominicae Resurrectionis* 9 lutego 1951 r.³⁰ Potem przedłużono je na następne trzy lata³¹ Obrzędy zawierała księga *Ordo Sabbati sancti quando vigilia paschalis instaurata peragitur*³² Podkreślono, że Wigilia Paschalna jest *mater omnium sanctarum vigiliarum* i już rozpoczyna świętowanie Paschy, a nie jest tylko do niej przygotowaniem. Następnie zwrócono uwagę na symbolikę samego czasu jej sprawowania, którą pomijano od średniowiecza. *Hora competens* rozpoczynania świętych obrzędów jest północ (*circa vel post mediam noctem*). Dlatego nie wolno jej rozpoczynać wcześniej niż o godz. 20.00. Chodziło o to, aby czas sprawowanej liturgii odpowiadał świętym obrzędom i tekstom liturgicznym. Struktura liturgii została zasadniczo taka sama, jedynie z niewielkimi zmianami. Zachowano tylko jedną modlitwę błogosławieństwa ognia, czytania ograniczono do czterech (Rdz 1, 1-31; 2, 1-2; Wj 14, 24-31, 15, 1; Iz 4, 2-6; Pwp 31, 22-30). W zakończeniu liturgii opuszczono po Komunii Nieszpory i ostatnią Ewangelię (Prolog św. Jana). Dodano także nowe elementy, takie jak zapalenie świec przez asystę i wiernych w czasie procesji z paschałem, przewidziano możliwość udzielania chrztu po błogosławieństwie wody chrzcielnej, wprowadzono w języku ojczystym odnowienie przyrzeczeń chrzcielnych. Śpiew Litanii do Świętych odtąd miał towarzyszyć procesji z wodą do chrzcielnicy. Śpiew Psalmu 42/41 został włączony między błogosławieństwo wody a odnowienie przyrzeczeń chrzcielnych.

Zmiany te zostały bardzo dobrze przyjęte przez wiernych i wzbudziły nadzieję na dalszą reformę pozostałych dni Wielkiego Tygodnia³³ Wyrażało się to w większej frekwencji wiernych na liturgii oraz przyjmowaniu przez nich Komunii świętej³⁴ Doświadczenia związane z celebracją odnowionej w 1951 r. liturgii Wigilii Paschalnej w pięciu kolejnych latach w parafii św. Floriana w Krakowie opisał ówczesny jej wikariusz, ks. Karol Wojtyła³⁵ Liturgię rozpoczynano o godz. 20.00, a trwała ona do 22.30. Rano o 5.45 odprawiano procesję rezurekcyjną i po niej Mszę świętą. Czytania wykonywano z ambony w języku polskim. Litanie do Świętych śpiewano, a wierni odpowiadali *Ora pro nobis*. W czasie liturgii po błogosławieństwie wody

³⁰ AAS 43:1951 s. 128-129.

³¹ Kongregacja Obrzędów. Dekret *Instaurata vigilia paschalis*. AAS 1952 s. 48-63

³² Typis Polyglottis Vaticanis 1951.

³³ Zob. A. M. Roguet, A. G. Martimort. *Le nouveau décret sur le Vigile Pascale*. „La Maison-Dieu” 1952 nr 29 s. 89-100.

³⁴ Krzysiek. *Generalna reforma liturgiczna Papieża Piusa XII* s. 122-124.

³⁵ K. Wojtyła. *W sprawie liturgii Wielkiej Soboty*. „Ruch Biblijny i Liturgiczny” 8:1955 s. 40-47.

udzielano chrztu dzieciom. Rodzice chętnie prosili o chrzest w tym dniu. Chrztu udzielało kilku szafarzy. Wyznanie wiary i Modlitwę Pańską w czasie liturgii chrzcielnej odmawiali wszyscy obecni. Udział wiernych w liturgii był bardziej świadomy i czynny, gdyż wielu z nich miało mszaliki z tekstami w języku łacińskim i polskim. Wierni coraz liczniej uczestniczyli w liturgii nocnej („liczba wiernych niepomiaralnie wzrosła”) jednak najliczniej przychodzili na rezurekcję³⁶ Podsumowując swoje spostrzeżenia, ks. K. Wojtyła uważał, że najlepszym czasem rozpoczęcia liturgii Wigilii Paschalnej jest godz. 20.00 i nie należy jej łączyć z procesją rezurekcyjną. Wskazał także na dwie racje takiego postępowania. Po pierwsze, taka liturgia trwa zbyt długo. Po drugie, różne są treści dominujące w liturgii Wigilii Paschalnej i procesji rezurekcyjnej – pierwsza koncentruje się na sakramencie chrztu, druga ogłasza tryumfalne zwycięstwo zmartwychwstałego Chrystusa i dopiero razem „dają obraz liturgiczny zmartwychwstania”³⁷ Dlatego jego zdaniem należy podtrzymywać zwyczaj porannej rezurekcji, ale równocześnie wychowywać wiernych do uczestnictwa w liturgii Wigilii Paschalnej³⁸

³⁶ Tamże s. 42.

³⁷ Tamże s. 44.

³⁸ Również bardzo pozytywne były spostrzeżenia ks. Romualda Raka, dotyczące odnowionej liturgii Wigilii Paschalnej z lat 1951-1957 w diecezji katowickiej. Według rozporządzenia biskupa z 1951 r. w całej diecezji, z nielicznymi wyjątkami parafii, „których proboszczowie nie zastosowali się do poleceń biskupa”, liturgię rozpoczynano o godz. 23.00, aby około północy zacząć Mszę z Wigilii Paschalnej. Bezpośrednio po Mszy odbywała się procesja rezurekcyjna (jeden raz wokół kościoła). Cała liturgia kończyła się ok. godz. 1.00. W wydanym orędziu do wiernych biskup zachęcał wiernych do uczestnictwa w liturgii, a duszpasterzy zobowiązał do wyjaśnienia im najważniejszych zmian i zarządził, aby tam, gdzie jest „więcej niż jeden kapłan lub kleryk, jeden z nich obowiązkowo objaśniał poszczególne ceremonie Wielkiego Tygodnia z ambony” Wprowadzone zmiany zostały przyjęte przez wiernych bardzo dobrze, a masowy udział w liturgii nie miał wpływu na mniejszą frekwencję we Mszach w Niedzielę Wielkanocy. Wielkim przeżyciem dla wiernych było odnawianie przyrzeczeń chrzcielnych oraz udział w procesji z zapalonymi świecami, które płonące zanosili do swoich domów. Mimo zarządzenia Episkopatu z 1952 r., aby nocna liturgia Wigilii Paschalnej odbywała się tylko w katedrach, biskup katowicki zalecił, aby wszystko było tak jak w roku ubiegłym, gdyż inaczej nastąpiłoby „zdziwienie wiernych” Ks. R. Rak ubolewa, że do takiej reformy „kapłani nie byli należycie przygotowani”, brak im było „liturgicznego uświadomienia, co z kolei udziela się również wiernym” W latach 1953-1955 tylko w nielicznych parafiach rozpoczynano liturgię Wigilii Paschalnej przed północą, w większości parafii o godz. 20.00, a procesję rezurekcyjną jedni odprawiali bezpośrednio po liturgii, inni rano w Niedzielę Wielkanocy. W 1956 r. ówczesny wikariusz kapitulny diecezji katowickiej zarządził odłączenie rezurekcji od Wigilii Paschalnej. Dopiero w 1957 r. na prośbę licznych proboszczów biskup katowicki polecił, aby ponownie procesja rezurekcyjna następowała bezpośrednio po liturgii Wigilii Paschalnej. W końcowej refleksji R. Rak wzywał do zachowania porządku Wigilii Paschalnej ogłoszonego przez Stolicę

Do Stolicy Apostolskiej nadsyłano także liczne uwagi i sugestie związane z Wigilią Paschalną. Po zjeździe liturgistów w opactwie Maria Laach w 1951 r. sformułowano *Desideranda*, w których postulowano zmianę nazwy z *Ordo Sabbati sancti* na *Ordo in Sacratissima Nocte Paschali* i określenia czasu rozpoczęcia liturgii na wieczór lub noc, z zaznaczeniem, że jest to już Msza Niedzieli Wielkanocy. Inne postulaty dotyczyły ograniczenia czytań do czterech, wykonywania ich w języku ojczystym, udzielania wiernym Komunii świętej z darów konsekrowanych w czasie Mszy, przechowywania wody chrzcielnej do Zesłania Ducha Świętego, rozpoczynania liturgii Mszy Wielkiego Czwartku wieczorem, a liturgii Męki Pańskiej w Wielki Piątek po południu³⁹

Papież Pius XII przyjmował zgłaszane postulaty z zainteresowaniem i polecał dalsze prace nad liturgią Wielkiego Tygodnia w duchu *motu proprio* Piusa X *Tra le sollecitudini*⁴⁰, aby czynny udział wiernych w liturgii był dla nich pierwszym i nieodzownym źródłem nabycia ducha chrześcijańskiego. Chodziło więc o to, aby reforma przywróciła wiernym liturgię wydarzeń paschalnych, w której mogliby świadomie i czynnie uczestniczyć dla swego duchowego wzrostu.

REFORMA WIELKIEGO TYGODNIA (1955)

Po odnowie liturgii Wigilii Paschalnej biskupi prosili, aby również inne obrzędy Wielkiego Tygodnia zreformować i przenieść na godziny wieczorne. Zadanie to Pius XII zlecił ustanowionej przez siebie Komisji. Następnie po konsultacji z kardynałami zatwierdził przygotowane obrzędy i polecił Kongregacji Obrzędów ogłosić je jako obowiązujące w Kościele obrządku łacińskiego od 25 marca (Niedziela Palmowa) 1956 r. W ten sposób nastąpił drugi etap reformy liturgii całego Wielkiego Tygodnia – od Niedzieli Palmowej do Niedzieli Wielkanocy. Obrzędy, teksty i zasady jej sprawowania zawierała księga liturgiczna *Ordo Hebdomadae Sanctae Instauratus*⁴¹ oraz *Ritus Pontificalis Ordinis Hebdomadae Sanctae Instaurati*. Wprowadzono także zmiany w *Caeremoniale Episcoporum*. Ze względu na

Apostolską, aby w Polsce nie postępować inaczej niż w Kościele powszechnym. *Wigilia Wielkanocna w diecezji katowickiej*. „Ruch Biblijny i Liturgiczny” 11:1958 s. 350-354.

³⁹ Kr z y s t e k. *Generalna reforma liturgiczna Papieża Piusa XII* s. 124-125.

⁴⁰ AAS 36:1903-1904 s. 329-339.

⁴¹ Typis Polyglottis Vaticanis 1956.

to, że uroczystą liturgię można było sprawować tylko w katedrach i w kościołach, w których było więcej duchownych i posługujących, przewidziano także *Ritus simplex Ordinis Hebdomadae Sanctae Instaurati* (1957). Zawierał on dokładne przepisy sprawowania liturgii Wielkiego Tygodnia z udziałem sześciu ministrantów⁴²

Odnowiona liturgia Wielkiego Tygodnia w tekstach i obrzędach lepiej ukazywała właściwy sens świąt paschalnych, wielkiej tajemnicy wiary, które są *sollemnitas sollemnitatum*. Kształtowała świadomość duszpasterzy i wiernych, że w te dni dokonuje się nasze zbawienie, które Kościół celebruje w sakramentach wielkanocnych. Wskazywał na to już sam tytuł dekretu *Maxima redemptionis nostrae misteria, passionis nempe, mortis et resurrectionis Domini nostri Iesu Christi*⁴³

Przeniesie liturgii na godziny wieczorne miało na celu nie tylko nawiązanie do czasu dokonanych wydarzeń zbawczych, ale także ułatwienie uczestnictwa w nich wiernym. W tym także celu Kongregacja Obrzędów wydała instrukcję⁴⁴, w której zobowiązywała duszpasterzy, aby sami dobrze poznali nowe obrzędy liturgiczne Wielkiego Tygodnia, ich teologiczne znaczenie i starali się o to, aby wiernych tak wprowadzić we właściwe rozumienie sensu i doniosłości sprawowanej liturgii w poszczególne dni, by uczestniczyli w niej „myślą i sercem”⁴⁵ Instrukcja podkreślała także prymat liturgii nad wszelkimi formami pobożności ludowej, takimi jak: nawiedzanie grobów, błogosławieństwo domów i pokarmów. Wszystko to w duchu encykliki *Mediator Dei*, że liturgia nie jest zewnętrzną ceremonią, ale działaniem „dla” i „z” ludem Bożym oraz przeżywaniem wielkich tajemnic odkupienia.

⁴² Zob. A. Bugnini, C. Braga. *Ordo Hebdomadae Sanctae Instauratus – Commentarium*. Roma 1956; S. Wójcik. *Wielki Tydzień według porządku wznowionego. Ordo Hebdomadae Sanctae Instauratus*. Warszawa 1957; F. Małaczyński. *Nowe księgi liturgiczne na Wielki Tydzień*. „Ruch Biblijny i Liturgiczny” 10:1957 s. 172-173; tenże. *Nowa liturgia Wielkiego Tygodnia*. Warszawa 1959; F. Antonelli. *Les reformes liturgiques de la Semaine Sainte: importance, réalisation, perspectives*. „La Maison-Dieu” 1956 nr 47/48 s. 223-245; J. A. Jungmann. *Die Reform der Karwochen- und Osterliturgie in pastoraler Sicht*. „Liturgisches Jahrbuch” 5:1955 s. 204-213; F. Kolbe. *Der Verlauf der Heiligen Woche nach dem Ordo Hebdomadae Sanctae Instauratus in den deutschen Bistümern*. „Liturgisches Jahrbuch” 6:1956 s. 163-169.

⁴³ *Ordo Hebdomadae Sanctae Instauratus* s. VII-X. Zob. C. Maggioni. *Cianquat’anni dall’Ordo Hebdomadae Sanctae Instauratus*. „Rivista liturgica” 92:2005 s. 919-920.

⁴⁴ Kongregacja Obrzędów. Instrukcja *Cum propositum Instaurati Ordinis Hebdomadae Sanctae. De Ordine Hebdomadae Sanctae Instaurato rite peragendo*. AAS 47:1955 s. 842-847; Instrukcja o należytych odprawianiu odrodzonego porządku Wielkiego Tygodnia. W: F. Małaczyński. *Ceremoniał obrzędów Wielkiego Tygodnia*. Warszawa 1958 s. 16-25.

⁴⁵ Tamże s. 17 (nr 1).

Kościół celebrował je przez znaki, gesty i słowa, które winny być rozumiane przez uczestniczących w nich wiernych. Formacja wiernych miała prowadzić do kształtowania w nich właściwych postaw duchowych odpowiadających sprawowanemu tajemnicom wiary.

W Polsce Komisja Liturgiczna Episkopatu Polski wydała także instrukcję dotyczącą odnowionej liturgii Wielkiego Tygodnia⁴⁶. Zawierała ona następujące najważniejsze zalecenia: konieczność wprowadzenia wiernych w zrozumienie ducha obrzędów Wielkiego Tygodnia w czasie Wielkiego Postu, a dzieci i młodzież podczas kilku lekcji religii; wszystkie teksty biblijne należy czytać wiernym po polsku, „po uprzednim odśpiewaniu ich po łacinie”, jednak Pasję oraz lekcje Wielkiego Piątku i Wigilii Paschalnej od razu można czytać po polsku, z tym że równocześnie celebrans czyta je po łacinie; śpiew Pasji w języku polskim można wykonywać, ale poza prezbiterium – „na chórze muzycznym lub w nawie kościoła”; zaleca się komentarze dla wiernych prowadzone przez duchownych lub świeckich oraz samego celebransa; wierni powinni wykonywać krótkie wezwania w formie śpiewanej.

W czasie Wielkiego Postu 1956 r., kiedy po raz pierwszy celebrowano odnowioną liturgię Wielkiego Tygodnia, Pius XII w przemówieniu do proboszczów powiedział, że pozwoli ona licznym wiernym uczestniczyć w tych „wielkich i czcigodnych obrzędach liturgicznych, przyniesie duchowe owoce, których się spodziewają, i przyczyni się do wzrostu pobożności i życia chrześcijańskiego dzięki rozważaniu męki, śmierci i zmartwychwstania naszego Pana Jezusa Chrystusa”⁴⁷. Obrzędy *Ordo Hebdomadae Sanctae Instauratus* zostały następnie włączone do *Mszалу rzymskiego* z 1962 r. Odtąd upowszechniły się także nazwy: *Triduum Sacrum*, *Triduum Paschale*, *Triduum crucifixi, sepulti et suscitati*⁴⁸.

Odnowa liturgii Wielkiego Tygodnia zaliczana jest do najważniejszych aktów reformy liturgicznej dokonanej przez Piusa XII, a nawet w całym okresie potrydenckim. Dlatego uważana jest za pierwszy ważny etap generalnej reformy liturgicznej. Jej głównym celem był czynny udział wiernych w sprawowanych tajemnicach.

⁴⁶ Z instrukcji Komisji Liturgicznej Episkopatu Polski. W: F. Małaczynski. *Ceremoniał obrzędów Wielkiego Tygodnia*. Warszawa 1958 s. 32-36.

⁴⁷ „L'Osservatore Romano” z 15 lutego 1956 r.

⁴⁸ Dekret nr 5. Zob. Kongregacja Obrzędów. *Declaratio In Ordine hebdomadae sanctae instaurato circa functiones „tridui sacri” secundum Ordinem hebdomadae sanctae instauratum*. AAS 48:1956 s. 153-154; O. Spülbeck. *La célébration de la Semaine Sainte restaurée en Allemagne*. „La Maison-Dieu” 1956 nr 47/48 s. 261-274.

REFORMA KALENDARZA I ROKU LITURGICZNEGO (1955)

Drugim nurtem reformy liturgii była reforma kalendarza. Kongregacja Obrzędów 23 marca 1955 r. wydała dekret *De rubricis ad simpliciores formas redigendis*⁴⁹, dotyczący zmian w kalendarzu, *Mszale* i *Brewiarzu*. Główne zmiany polegały na uproszczeniu dotychczas obowiązujących rubryk i dotyczyły niedziel, uroczystości, wigilii i oktaw. W nowy sposób określono ryt i stopnie świąt. Najwyższy stopień przysługiwał odtąd obchodom związanym z dziełem odkupienia (*summum festum*), trzy następne klasy to *festum solenne (maius et minus)*; *festum ordinatum (maius et minus)* i *officium feriale cum commemoratione et memoria*⁵⁰. Zniesiono stopień i ryt półzdwojony (*semiduplex*). Odtąd w liturgii miały być dwa główne rytury: ryt zdwojony (*duplex*) – podwaja się antyfony odmawiane w całości przed każdym psalmem, a we Mszy jest tylko jedna kolekta, z wyjątkiem wspomnienia (*commemoratio*) Świętego, i ryt zwyczajny (*simplex*). Stopnie świąt zostały podzielone na pięć kategorii: święta rytu zdwojonego I i II klasy, rytu zdwojonego większego (*duplex maius*) i rytu zdwojonego (*duplex*).

Zostały dowartościowane niedziele. Niedzielami I klasy były: cztery niedziele Adwentu, cztery niedziele Wielkiego Postu, Niedziela Męki Pańskiej i Niedziela Palmowa, Niedziela Wielkanocy i Niedziela Przewodnia oraz niedziela Zesłania Ducha Świętego. Niedziele te nie ustępowały żadnym uroczystościom. Trzy niedziele poprzedzające Wielki Post (Siedemdziesiątnicy, Sześćdziesiątnicy i Pięćdziesiątnicy) miały ryt zdwojony II klasy. Niedziele okresu w ciągu roku były rytu zdwojonego i mogły ustępować jedynie świętom tytułu lub tajemnicy Pańskiej. Obowiązywała wtedy jedynie komemoracja we Mszy i w oficjum.

Oktawy ograniczono do trzech: Narodzenia Pańskiego, Wielkanocy i Zesłania Ducha Świętego. Na dawną oktawę Objawienia wyznaczono święto chrztu Chrystusa (ryt zdwojony większy) ze Mszą i oficjum z dawnej oktawy Objawienia. Jeśli dzień 13 stycznia przypadał w niedzielę, obchodzono uroczystość Świętej Rodziny. Dni zniesionych oktaw (Objawienia Pańskiego, Bożego Ciała i Najświętszego Serca Pana Jezusa) zaliczono do dni zwykłych w ciągu roku.

⁴⁹ AAS 47:1955 s. 218-224; zob. A. Bugnini. *La semplificazione delle rubriche*. Roma 1955; T. Sz w a g r z y k. *Dekret generalny o uproszczeniu rubryk*. „Ruch Biblijny i Liturgiczny” 8:1955 s. 149-155; C. B r a g a. *Echi ad decretum de simplificatione rubricarum*. „Ephemerides liturgicae” 70:1956 s. 261-273.

⁵⁰ K r z y s t e k. *Generalna reforma liturgiczna Papieża Piusa XII* s. 144-145.

Ustalono dwa rodzaje wigilii: uprzywilejowane – Narodzenia Pańskiego i Zesłania Ducha Świętego – i zwyczajne – Wniebowstąpienia, Wniebowzięcia NMP, św. Jana Chrzciciela, świętych Apostołów Piotra i Pawła, św. Wawrzyńca. Jeśli wypadały w niedzielę, należało je opuścić. Inne wigilie zniesiono. Uroczystości ku czci świętych z rytu półdwojonego otrzymały ryt prosty, a rytu prostego – tylko wspomnienie. Dzień Zaduszny ustępował jedynie niedzieli i wtedy przenoszono go na poniedziałek. Dni powszednie (*feriae*) podzielono na większe (*maiores*) i mniejsze (*minores*). Ferie większe dzieliły się na uprzywilejowane: Środa Popielcowa i trzy pierwsze dni Wielkiego Tygodnia, które nie ustępowały żadnym świętom, oraz nieuprzywilejowane: okresu Adwentu i Wielkiego Postu, Suche Dni i poniedziałek Dni Krzyżowych. Zmiany te przyczyniły się do dowartościowania niedziel i świąt Pańskich.

REFORMA BREWIARZA

Brewiarz, nawet po reformie Piusa X, zawierał zbyt wiele obchodów ku czci świętych, oktaw oraz długie teksty, które stawały się uciążliwe, zwłaszcza dla duszpasterzy. W *Brewiarzu* Piusa X całe oficjum jednego dnia obejmowało 34 Psalmi. Obowiązywała nadal zasada monastyczna odmawiania 150 Psalmów w ciągu jednego tygodnia. Dlatego jednym z głównych zamiarów reformy było skrócenie *Brewiarza*. Pius XII w *Mediator Dei* modlitwie brewiarzowej poświęcił wiele miejsca, przypominając, że jest ona „modlitwą całego Mistycznego Ciała Jezusa Chrystusa”⁵¹ Dlatego powinna stać się także modlitwą wiernych świeckich, przynajmniej przez udział w niedzielnych Nieszporach. W reformie *Brewiarza* dużą rolę odegrała konsultacja Stolicy Apostolskiej z episkopatami Kościoła. Na mocy dekretu o uproszczeniu rubryk (23 marca 1955 r.) w *Brewiarzu* wprowadzono następujące zmiany: na początku i w zakończeniu poszczególnych godzin opuszcza się modlitwy *Pater, Ave, Credo*. Wszystkie godziny, z wyjątkiem komplety, którą kończyła antyfony maryjna, kończą się modlitwą za zmarłych: *Fidelium animae*. Pierwsze Nieszpory mają odtąd jedynie święta I i II klasy oraz niedziele. Oficjum nieco skrócono i uproszczono rubryki. Zapowiedziano dalsze zmiany, idące w tym kierunku, aby *Brewiarz* stał się bardziej modlitwą całego Kościoła.

⁵¹ P i u s XII. Encyklika *Mediator Dei*. Tł. J. Wierusz-Kowalski. Kielce 1948 s. 82.

ZAMIARY REFORMY POZOSTAŁYCH KSIĄG LITURGICZNYCH

Powołana przez Piusa XII Komisja zajmowała się reformą *Mszału* i innych ksiąg liturgicznych w duchu encykliki *Mediator Dei*. Chodziło głównie o to, aby wiernych włączyć w liturgię Mszy świętej przez recytację tekstów, tzw. Msza dialogowana z użyciem mszalików. Ze Mszą świętą miała ścisły związek Konstytucja apostolska *Christus Dominus* (6 stycznia 1953 r.)⁵², łagodząca przepisy dotyczące postu eucharystycznego. Kapłana i wiernych obowiązywał wtedy przed Komunią świętą trzygodzinny post od pokarmów stałych i godzinę od napojów. Na mocy *motu proprio* Piusa XII *Sacram Communionem* (19 marca 1957 r.)⁵³ ordynariusze mogli wydawać zgodę na sprawowanie Mszy świętej w godzinach popołudniowych i wieczornych, nie wcześniej jednak niż od godz. 16.00. Szczegółowe zagadnienia związane z reformą *Mszału* były przedmiotem obrad licznych zjazdów i kongresów liturgicznych⁵⁴. Najważniejsze zmiany dotyczące *Mszału* i Mszy świętej za pontyfikatu Piusa XII były następujące: w żałobnych Mszach śpiewanych jest tylko jedna kolekta, w czytanych mogą być trzy; w dni zwykłe, jeśli wypada wspomnienie Świętego, można wybrać formularz z dnia lub o Świętym; *Credo* obowiązuje w niedziele i święta I klasy, w święta NMP, Apostołów, Ewangelistów i Doktorów Kościoła oraz w uroczystych (śpiewanych) Mszach wotywnych.

A. Bugnini zwracał uwagę, że nie wystarczy jedynie reforma *Brewiarza* i *Mszału*. Także inne księgi wymagają rewizji. Następną – po *Brewiarzu* i *Mszale* – księgą, która wymagała reformy, był *Rytuał*. Obowiązywał wtedy rytuał rzymski z 1614 r. z uzupełnieniami i poprawkami po Kodeksie prawa Kanonicznego z 1917 r., wydany w 1925 r. Komisja Piusa XII w pracach nad *Rytuałem* kierowała się pragnieniem nadania mu prostej formy i unikania powtórzeń. Zarysowały się wtedy jednak dwie tendencje: otwartość na potrzeby Kościołów lokalnych i przygotowanie ksiąg tak, aby odpowiadały oczekiwaniom Kościoła w różnych stronach świata, oraz idea centralnego opracowania obrzędów. Podnoszono problem nieadekwatności wielu tekstów i obrzędów z dawnych wieków do współczesnej mentalności wiernych. Innym zagadnieniem była kwestia języka liturgicznego. W okresie ruchu

⁵² AAS 45:1953 s. 47-51; zob. G. Garrone. *Portée pastorale de la Constitution «Christus Dominus»*. „La Maison-Dieu” 1956 nr 47/48 s. 209-222.

⁵³ AAS 49:1957 s. 177-178.

⁵⁴ Tamże s. 282-290.

liturgicznego stopniowo wprowadzano języki współczesne do liturgii. Chodziło teraz o oficjalne stanowisko Stolicy Apostolskiej⁵⁵

Jeśli chodzi o *Pontyfikał*, to nadal obowiązywało jego ostatniego wydanie z 1888 r. Był to *Pontyfikał* potrydencki, wydany w 1595 r. przez Klemensa VIII z poprawkami Urbana VIII (1644) i Benedykta XIV (1752). Propozycje Komisji dotyczące reformy *Pontyfikału* były następujące: opracować ryt uroczysty i prostszy oraz usunąć niektóre dawne obrzędy, które obecnie są już nieużywane. Z reformą *Pontyfikału* związana jest Konstytucja Piusa XII *Sacramentum Ordinis* (30 listopada 1947 r.)⁵⁶, w której określił słowa i gesty, czyli materię i formę sakramentu święceń. Zmiany w *Pontyfikale* wprowadzono na mocy dekretu Kongregacji Obrzędów *Variationes in rubricis Pontificalis Romani* (20 lutego 1950 r.)⁵⁷

PROBLEM JĘZYKA W LITURGII

Według encykliki *Mediator Dei* „język łaciński, którego używa wielka część Kościoła, jest widocznym i pięknym znakiem jedności, jest także lekarstwem skutecznym przeciw jakimkolwiek skażeniom autentycznej nauki” Jednak „używanie języka narodowego może okazać się pożyteczne dla ludu”, ale „tylko Stolica Apostolska ma prawo zezwalać na jego używanie” Bez jej zgody i rady nie wolno niczego poczynać w tym zakresie. „Porządek liturgii świętej zależy bowiem jedynie od postanowień i zarządzeń Stolicy Apostolskiej”⁵⁸ Zachowując w liturgii język łaciński, Pius XII pozytywnie ocenił udostępnianie wiernym tekstów mszalnych dzięki dwujęzycznym mszalikom. „Godni są więc pochwały ci, którzy pragnąc ułatwić udział ludu wiernego we Mszy i zapewnić mu zbawienniejsze skutki, dają mu do rąk *Mszal Rzymski*. W ten sposób wierni, zjednoczeni z kapłanem, wspólnie się modlą tymi samymi słowami i w tym samym duchu Kościoła”⁵⁹

⁵⁵ Bugnini. *Riforma liturgica* s. 790.

⁵⁶ AAS 40:1947 s. 5-7.

⁵⁷ Kongregacja Obrzędów. *Variationes in rubricis Pontificalis Romani circa ritus sacrorum Ordinationum* (20 II 1950). AAS 42:1950 s. 448-455. Zob. M. Vicente. *Signification théologique de la Constitution „Sacramentum Ordinis”* „La Maison-Dieu” 1956 nr 47/48 s. 197-208; P. Sorci. *A cinquant’anni dalla costituzione apostolica „Sacramentum ordinis”* „Rivista liturgica” 84:1997 s. 786-795.

⁵⁸ *Mediator Dei* s. 53.

⁵⁹ Tamże s. 69.

W przemówieniu do uczestników Kongresu Liturgicznego w Asyżu (22 września 1956 r.) Pius XII przypomniał zasadę, że w obrzędku rzymskim należy zachować język łaciński przez celebransa i w śpiewie gregoriańskim w czasie Mszy⁶⁰ Za Piusa XII w dalszym ciągu w całej liturgii obowiązywał język łaciński jedynie w czasie Wigilii Paschalnej odnowienie obietnic chrztu mogło dokonywać się w językach ojczystych.

Wprowadzanie języka ojczystego do liturgii dokonywało się stopniowo w Niemczech przy milczącej zgodzie Rzymu. Podczas tzw. Deutsches Hochamt śpiewano responsoria, aklamacje, a następnie stałe części Mszy świętej, później jeszcze Ewangelię w języku niemieckim⁶¹ Czytania biblijne najpierw celebrans czytał po łacinie, a potem wiernym po niemiecku. Powstawały rytuały częściowo w językach ojczystych, aby udział wiernych był bardziej świadomy i czynny. W Niemczech powstawały w języku niemieckim rytuały chrztu, małżeństwa, pogrzebu, ale bez zgody Stolicy Apostolskiej. Dopiero w 1950 r. Kongregacja zatwierdziła dla Niemiec dwujęzyczny rytuał *Collectio Rituum ad instar Appendicis Ritualis Romani pro omnibus Germaniae diocesibus*⁶², podobny rytuał dla Francji (1947).

W instrukcji *O muzyce kościelnej i świętej liturgii* (3 września 1958 r.) Kongregacja Obrzędów podkreśliła znaczenie języka łacińskiego w liturgii oraz w całej kulturze chrześcijańskiej. Miała ona na celu wprowadzenie dyscypliny w zakresie używania języków ojczystych w liturgii. Według tej instrukcji są dwa zasadnicze rodzaje Mszy świętej: Msza śpiewana (*cantata*), bez asysty, jest wtedy, gdy kapłan śpiewa wszystkie teksty przewidziane przez rubryki. Może być także uroczysta (*sollemnis*), jeśli jest z udziałem diakona i subdiakona. Inne Msze są czytane (nr 3). We Mszach śpiewanych kapłan, asysta, chór oraz wierni wykonują wszystkie teksty i śpiewy w języku łacińskim (nr 14a). W niedziele i święta we Mszach czytanych „jest pożądane”, aby lektor przeczytał Ewangelię i lekcję w języku narodowym” (nr 14c).

⁶⁰ P i u s XII. *Discours de S.S. Pie XII aux participants du Premier Congrès International de Pastorale Liturgique*. „La Maison-Dieu” 1956 nr 47/48 s. 329-345; zob. F. Małaczynski. *Pierwszy międzynarodowy Kongres Duszpasterstwa Liturgicznego w Asyżu*. „Ruch Biblijny i Liturgiczny” 10:1957 s. 125-133; F. Magnani. *Il I° Congresso internazionale di liturgia pastorale di Assisi (1956)*. *Aspetti inediti dal «Fondo Liturgico Carlo Rossi»*. „Rivista liturgica” 94:2007 s. 141-155.

⁶¹ Zob. A. Stohr. *Zum Dekret des Heiligen Offiziums über das Deutsche Hochamt*. „Liturgisches Jahrbuch” 6:1956 s. 1-2. Przez „Deutsches Hochamt” rozumiano wtedy Mszę św. śpiewaną po łacinie ze śpiewami pieśni w języku niemieckim: „gesungene Messe in Verbindung mit Volksgesang in deutscher Sprache – deutsches Hochamt genant” E. Lengeling. *Das Deutsche Hochamt und der Heilige Stuhl*. „Liturgisches Jahrbuch” 9:1959 s. 228.

⁶² Regensburg: Pustet 1950. Zob. „Ephemerides liturgicae” 65:1951 s. 116-119.

*

Zasady reformy zawarte w *Memoria sulla riforma liturgica* były konsekwentnie realizowane, a o ich znaczeniu świadczy fakt, że tekst ten otrzymali wszyscy konsultorzy powołanego po Soborze *Consilium* do wykonania Konstytucji o liturgii. Nie ulega wątpliwości, że najważniejszym dziełem reformy liturgii za pontyfikatu Piusa XII była najpierw reforma liturgii Wigilii Paschalnej, a następnie Wielkiego Tygodnia oraz roku liturgicznego wraz z uproszczeniem rubryk. Rozpoczętą reformę *Brewiarza* zakończono dopiero po Vaticanum II. Należy również wspomnieć, że za Piusa XII wprowadzono Msze wieczorne, złagodzono post eucharystyczny, zezwolono na udzielanie bierzmowania proboszczom⁶³, zostały dokładnie określone materia i forma sakramentu święceń, do *Brewiarza* wprowadzono nowe tłumaczenie Psalmów, nastąpiło uproszczenie rubryk, zaczęto wprowadzać do liturgii język ojczysty w częściach rytuału, w małym oficjum NMP i częściowo w liturgii Mszy świętej.

Romano Guardini o reformie liturgii za czasów Piusa XII napisał, że dokonywała się ona „langsam und mit großem Bedacht”⁶⁴, za co zarówno duchowni jak i całe wspólnoty wiernych są mu winne wielką wdzięczność⁶⁵. Z perspektywy 60. lat można stwierdzić, że zamierzenia generalnej reformy liturgii podjęte przez Piusa XII zostały częściowo zrealizowane za jego pontyfikatu. Jednak nie mogły być dokończzone, gdyż jak zaznacza A. Bugnini, nie mogła tego dokonać kilkunastoosobowa grupa pracowników Kurii Rzymskiej. Dzieło generalnej reformy liturgii rozpoczęte przez Piusa XII było kontynuowane przez Sobór Watykański II i jest realizowane w całym okresie posoborowym.

W niedzielę 23 XI 1997 r. w czasie modlitwy na Anioł Pański Jan Paweł II wspominał 50. rocznicę wydania encykliki *Mediator Dei*, którą nazwał „prawdziwym kamieniem milowym w dziejach katolickiej reformy liturgicznej”. Jej znaczenie polega m.in. na tym, że cechuje ją „równowaga i dalekowzroczna wizja duszpasterska, ocenia nowatorskie propozycje wysuwane przez ruch liturgiczny, łagodząc ich aspekty nazbyt radykalne; dokonuje głębokiej analizy teologicznej i duchowej publicznego kultu Kościoła, wyróżniając w nim to, co niezmiennie, i to, co podlega ewolucjom i zmianom;

⁶³ AAS 38:1946 s. 349-358.

⁶⁴ R. Guardini. *Papst Pius XII. und die Liturgie*. „Liturgisches Jahrbuch” 6:1956 s. 137.

⁶⁵ „Dafür, dass Papst Pius XII. mit solcher Energie und solcher Weisheit dieses große Geschehen vorangeführt hat, schulden ihm der Sorge für die Gemeinde stehende Klerus ebenso wie das gläubige Volk erfurchstvollen Dank” Tamże s. 138.

wyraża poparcie dla osobistego aktywnego udziału wiernych” Papież podkreślił także, że obficie czerpał z niej Sobór Watykański II nie tylko w Konstytucji o liturgii, ale także w innych dokumentach „uzupełniając jej wizję doktrynalną i pastoralną, którą cały lud Boży powinien coraz bardziej poznawać, aby można ją było w pełni zrealizować” Encyklika ta „do dziś zachowuje swoje znaczenie i aktualność”⁶⁶

BIBLIOGRAFIA

- Augé M.: Movimento liturgico – riforma liturgica – rinnovamento liturgico. „Ecclesia orans” 6:1989 s. 301-322.
- Braga C.: De I^o Congressu Internationalis Liturgiae Pastoralis. „Ephemerides liturgicae” 70:1956 s. 437-447.
- Bugnini A.: Documenta pontificia ad instaurationem liturgicam spectantia. Roma 1953.
- Dell’Oro F.: La solenne veglia pasquale. „Rivista liturgica” 40:1953 s. 1-93.
- Doncoeur P.: Le dimanche des Rameaux. „La Maison-Dieu” 1956 nr 45 s. 36-49
- Garrone G.: Portée pastorale de la Constitution «Christus Dominus». „La Maison-Dieu” 1956 nr 47/48 s. 209-222.
- Jounel P.: Le nouveau Ordo de la Semaine sainte. „La Maison-Dieu” 1956 nr 45 s. 16-35.
- La nouvelle ordonnance liturgique sur la célébration de la semaine sainte. „La Maison-Dieu” 1957 nr 49 s. 10-16.
- Les vêpres de Pâques. „La Maison-Dieu” 1957 nr 49 s. 96-111.
- Klauser Th.: De generali liturgica reformatione. „Ephemerides liturgicae” 63:1949 s. 406-411.
- Kopeć J.: Początki ruchu liturgicznego w Polsce. „Liturgia Sacra” 4:1998 nr 2 s. 217-225.
- Koperek S.: Ks. Michał Kordel w kontekście polskiego ruchu liturgicznego. „Ruch Biblijny i Liturgiczny” 41:1988 s. 136-155.
- O’Hara E. V.: La célébration de la Semaine sainte restaurée aux Etats-Unis. „La Maison-Dieu” 1956 nr 47/48 s. 247-260.
- Rossi C.: Il nuovo ordinamento liturgico della Settimana Santa. „Rvista liturgica” 42:1955 s. 244-246.
- Salmon P.: Presupposti storici di una riforma del Breviario. „Ephemerides liturgicae” 63:1949 s. 412-418.
- Sroka J.: Odnowa liturgii przed Soborem Watykańskim II w Polsce. „Ruch Biblijny i Liturgiczny” 29:1976 s. 179-189.
- Śpikowski W.: Uaktywnienie uczestnictwa wiernych we Mszy świętej. „Ruch Biblijny i Liturgiczny” 3:1950 s. 313-340.
- Triacca A. M.: Odo Casel i ruch liturgiczny. „Ruch Biblijny i Liturgiczny” 41:1988 s. 105-128.

⁶⁶ Jan Paweł II. *Liturgia w życiu Kościoła*. „L’Osservatore Romano” 19:1998 nr 1 s. 48-49.

MEDIATOR DEI AS THE BEGINNING OF PIUS XII'S
GENERAL LITURGICAL REFORM

Summary

The encyclical *Mediator Dei* was the Apostolic See's response to the achievements of the liturgical movement and at the same time it became the beginning of the general reform of liturgy during Pius XII's pontificate. Then it became an inspiration for the work on the *Constitution on Liturgy* during the Vatican Council II. In the article the author first writes about the reactions to the publication of the encyclical and about the role of the Commission for Liturgical Reform established by Pius XII in 1948, as well as of its secretary Annibale Bugnini. Next he discusses the main guidelines for the reform of the Paschal Eve (1951) and of the Holy Week (1955). A further reform of liturgy concerned the Church's liturgical Calendar (considerable simplification of the tables) and the Breviary. The need to reform the liturgical books was only pointed to and it was effected only after the Vatican Council II.

Translated by Tadeusz Karłowicz

Słowa kluczowe: encyklika *Mediator Dei*, reforma liturgii, A. Bugnini, Wigilia Paschalna, Wielki Tydzień, kalendarz liturgiczny, rok liturgiczny, brewiarz, księgi liturgiczne, język w liturgii.

Key words: encyclical *Mediator Dei*, reform of liturgy, A. Bugnini, Paschal Eve, Holy Week, liturgical calendar, liturgical year, breviary, liturgical books, language in liturgy.